

Monika Kropelj
**Pravne sestavine v slovenskih ljudskih pravljičah in povedkah
(ob primerih iz Štrekljeve zapuščine)**

Ker so bili pravni motivi v slovenskih povedkah in pripovednih pesmih¹ - še prej pa tudi v pregovorih² in ljudskih pesmih³ - že obdelani, se mi zdi primerno, da se nakaže še, kako pravni običaji in pravno življenje nasploh odsevajo v slovenskih ljudskih pravljičah in anekdotah, legendah ter novelističnih povedkah.

Pravljičice in povedke posredujejo nekatere pravne sestavine na svoj preprost, pa hkrati zelo konkreten način. Družbena pravila so urejala življenje posameznikov in ga - tudi z zakoni - usmerjala, zato so v ljudskem pripovedništvu pogosto prisotna kot neke vrste gibala, ki izzovejo splet oz. potek dogodkov. Prav zato bi lahko bile družbene norme ključni del pripovedi. Ker pa je ta praviloma najmanj dovzeten za spremembe, bi lahko v tem okviru pričakovali določene arhaizme. Vendar je pri ljudskem pripovedništvu, ki je po svojem značaju domišljijско svobodno, treba upoštevati nagnjenost k prilagajanju. Lahko se sam potek osnovnega dogajanja v pripovedi sicer ni spremenil, skoraj gotovo pa se je spremenila sporočilnost teh motivov, zato danes o prvotnem pomenu le ugibamo. Pri tem ne moremo vzeti za odsev resnice tistih pravnih sestavin, o katerih nimamo podatkov, ampak jih poznamo samo iz pravljič in povedk. Predvsem velja to za nasledstvena pravila in dogajanja ob nastopu novega vladarja.

Čeprav je osrednji del zgodbe pogosto izbira novega kralja ter kraljevske neveste, je prav ta najbolj zavrt v domišljijске tančice. Urejanje menjave na prestolu sicer kaže, da je bila izbira vladarja povezan z določenimi predpisi, vendar predvsem s takšnimi, ki dajejo prednost nadnaravnim silam. Prestol je lahko zasedel le tisti, ki je bil deležen njihove pomoči.

1 Sergij Vilfan, Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah in pripovednih pesmih. Etnolog 16/1943, str. 3-29.

Akademiku Sergiju Vilfanu se iskreno zahvaljujem za ljubeznivost, da je prebral moj članek in ga izboljšal s svojimi pripombami.

2 Metod Dolenc, Slovenski pregovori in reki pa naše pravo. Vodnikova pratika za leto 1936, 36-41.

3 Isti: O pravnih spominih v slovenskih narodnih pesmih. Vodnikova pratika 1942/XX (Ljubljana), str.57-66.

Prvobitne družbe so res pripisovale izredno velik pomen najrazličnejšim (božjim) znamenjem, v katerih so videli dobro ali slabo napoved, ter raznim prerokbam, zato so se morali vladarji prej podrediti določenim ceremonialom, včasih tudi preizkušnjam. Vendar pa se kot ovira pri ugotavljanju resnične podlage za te pravljične "podatke" zastavlja vprašanje, ali so osnove posameznih pravljič v resnici tako stare, da segajo v antične in še starejše civilizacije in če, ali so bile v resnici osnovane kot nekakšna razlaga takšnim dogajanjem, torej kot kultni mit oz. kot odsev družbenih in ideoloških struktur, ali pa gre morda zgolj za izmišljotino, porojene iz želje preprostih ljudi, da kdaj pa kdaj uidejo iz monotone vsakdanjosti. Vse to so še vedno nerešena vprašanja. Kljub temu si oglejmo nekaj najznačilnejših primerov izbire novega vladarja v pravljičah.

Pri določanju kraljevega naslednika se krona večinoma prenaša po dedni liniji. Kadar ni moškega naslednika in posreduje nasledstvo ženska, izberejo med snubci najboljšega ženina za kraljevo hčer in izbranec postane hkrati vladarjev naslednik. V pravljičah pa se tudi zgodi, da dobi krono rešitelj, ki je s svojimi sposobnostmi premagal sovražnika ali kraljestvo rešil pred neko grozečo nevarnostjo. Vendar se tudi pri tem načinu "ustoličevanja" navadno junak poroči s kraljično.

Preizkušnje, kakršne je moral premagati snubec, so najpogostejše preskočiti jarek, izdelati leteče vozilo, rešiti uganko, spraviti koga v smeh in postaviti koga na laž ipd. Tem lahko sledijo dodatne naloge, ki pa imajo že drugačen pomen. Kazen za tiste, ki preizkušnje niso opravili, je v nekaterih pravljičah smrtna.

Po drugi strani pa dane besede ni bilo dovoljeno prelomiti, četudi je bil zmagovalec še tako neprimeren. Vse, kar je lahko stari kralj storil, je bilo, da je zmagovalcu postavil še nove ovire. Tak primer je pravljičica z Vipavskega *"Od barke, ki je po suhem plavala"* (AaTh 513, zapisal A. Pegan, hrani ISN: ŠZ 8/50), kjer so vedno nove kraljeve zahteve pomagali junaku izvršiti njegovi čudežni pomočniki z nenavadnimi sposobnostmi. Podobno tudi v pravljičici *"O kraljični, ki se ni znala smejeti"* (AaTh 571, zapisal Maks Šnuderl v *Rimskih Toplicah*, hrani ISN: ŠZ 7/194). Kralj dane besede ni mogel oz. smel preklicati, čeprav je bil hkrati z vsemi drugimi prepričan, da je zmagovalec neotesanec in nepridiprav. Zato je razsodil tako: *"Ti si res zmagal in ozdravil kraljično, a si nepridiprav in grdoba, oni pa jo je spravil do smehljaja, pa je kraljevič. Zato me poslušajta: Vidva bodeta spala nočoj na široki postelji, na vsaki strani kraljične, ki bo sredi vaju. H komur bo drugo jutro kraljična obrnjena, tistemu bom dal, kar sem obljubil!"* Seveda zmagovalnemu kraljeviču ni bilo prav, da mu dela tako krivico, a je malo pogodrnjal in se udal.

Z izidom, kakršnega je gotovo pričakoval, je hotel kralj utemeljiti odklonitev neprimerne ženine oz. opravičiti svojo verolomnost.

Kar pogosto, kot rečeno, se pojavljajo v pravljičah kot preizkus kraljičninega ženina uganke. Zastavljanje in reševanje uganek je pač dokazovalo snubčevo modrost. V pravljičici *"Koža od uši"* (AaTh 851, zapisal Jožef Cejan v *Šempetru na Primorskem*, hrani ISN: ŠZ 9/20,1) odkupi kralj od berača veliko uš, jo odere in nagači s slamo, *"potem pa pokliče vse svoje generale in častnike, ter jim pove, da kdor ugame, čegava je ona koža, ki visi, vdobi njegovo hčer za ženo."* Ko je nazadnje čevljar edini rešil uganko, je kralj v poroko privolil.

V pravljičnih tipih, kot so npr. AaTh 300 (Ubijalec zmaja), AaTh 326 (Mladenič, ki je hotel spoznati strah), AaTh 441 (Sin - jež), AaTh 506 (Rešena princesa), AaTh 570 (Zajčji pastir) ter AaTh 1640 (Pogumni krojaček), junaki kraljevsko čast dosežejo s tem, da ozdravijo ali rešijo kralja, kraljično ali pa kar celo kraljestvo. Pri tem junakom

navadno pomagajo čudežni pomočniki, izjema so le variante, ki se približujejo parodijam na pravljичne junake.

Prevzem očetove krone se v primerih, kjer se oče ni pripravil odreči svoji oblasti, konča z njegovo smrtjo. Tako npr. v pravljici *"Od gvaževnate goré"* (AaTh 531, zapisal Gašpar Križnik v št. Ožbaltu pri Trojanah, hrani ISN: ŠZ 2/20). Grof pošlje sina po zlato princeso za sebe, toda princesa se ne poroči s starim grofom, pač pa z njegovim sinom, ki jo je pripeljal, očeta pa doleti smrt, kakršno je namenil sinu.

Pogosto se srečujemo v pravljicah tudi z vprašanjem, kateri od treh bratov bo zakoniti dedič in naslednik. Trije bratje se namreč pojavljajo v pravljicah kot nekaj stalni obrazec oz. stereotip. Pri tem je pravljичni junak vedno najmlajši. Četudi ga imajo za norčeka ali zanikrneža, ga odrivajo in zasmehujejo, se izkaže za najuspešnejšega. Česar starejša dva ne zmoreta, uspe njemu, včasih s prebrisanostjo, včasih z značajskimi odlikami, dobroto, usmiljenjem, pripravljenostjo pomagati, ki mu navadno tudi pridobijo naklonjenost čudežnih pomočnikov. Vedno si torej prisluži nasledstvo najmlajši. V tem so nekateri raziskovalci videli odsev nekoč uveljavljenih pravil dedovanja.

Na načelo ultimogeniture, ki naj bi iz tega obrazca odsevalo, je prvi opozoril že Andrew Lang. Ta dedna praksa, ki je bila razširjena v mnogih evropskih deželah, je kot pravnega dediča uzakonjala najmlajšega sina.⁴ Običaj so poznali tudi na Slovenskem in ga naše pravno izrazoslovje imenuje "pravo najmlajšega". Po tem pravu je kmetijo v resnici dedoval najmlajši sin oz. najmlajša hči, če ni bilo sinov, ostali pa so dobili le odpravnino. V tem običaju, katerega ostanki so se v naših krajih ohranili do 18. stoletja, so nekateri videli celo prastaro slovansko starino (Jasinski).⁵

J. de Vries je zavrnil Langovo razlago z utemeljitvijo, da v pravljici najstarejši nastopa kot tisti, ki bi moral opraviti nevarno nalogo in ima prvi priložnost, da bi se izkazal.⁶ Ne zdi se mu tudi verjetno, da bi šlo pri tem tako pogostem motivu le za stilistično sredstvo stopnjevanja. Po njegovem naj bi pravljica uporabila prastar mitični motiv kot pripovedni obrazec. Trojica bratov namreč ne nastopa samo v pravljicah, ampak je splošna v družinskih sestavah tako mitološke kot dinastičnogenealoške in heroične vrste, kar je pokazal že danski raziskovalec Arthur Christensen, ki je zbral veliko število primerov iz indoevropskega sveta.⁷ Christensen je menil, da je bila v vse našete družinske sestave trojica bratov privzeta kot obrazec iz pravljice. Christensenovo misel je J. de Vries zavrnil na osnovi dognanj o indoevropskem tripartitnem sistemu in njegovem mitološkem pomenu po tedaj novih ugotovitvah znanosti o religijah.⁸

Ker je torej v mitih trojica bratov, od katerih ima najmlajši izredne lastnosti (in zaradi njih nasledil očeta), tako pogosta ter razložljiva z indoevropskim - iz religije izhajajočim - tripartitnim sistemom, je J. de Vriesovo mnenje zelo verjetno pravilno. S tem pa ni rečeno, da se pravljичni lik tretjega brata ni izkristaliziral tudi pod drugimi vplivi. Spoznanje, da sta starejša brata v pravljicah navadno negativno okarakterizirana

4 Andrew Lang, Perraults Popular Tales, s. XCVI-XCIX. Po Jan de Vries, Betrachtungen zum Märchen. FFC 150, Helsinki 1954, str. 141-142.

5 Gl. Sergij Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja. V: Narodopisje Slovencev I. Ljubljana 1944, str. 231; Isti: Agrarna premoženjska razmerja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog II. Družbena razmerja in gibanja. Ljubljana 1980, str. 444.

6 Jan de Vries, Betrachtungen ... (kot op. 4), str. 141-142.

7 Danske Studier 1916, 46-63. Po J. de Vries, Betrachtungen ... (kot op. 4), str. 142.

8 J. de Vries, Betrachtungen ... (kot op. 4), str. 142.

- podobno kot starejši sestra v pripovedih, kjer nastopajo tri sestre - in da pravljica z njima prav tako hladnokrvno opravi kot s starejšima sestrama, bi dalo slutiti, da morda izhodiščno stanje pravljičnega junaka, ki naj bi bil neumen, zanemarjen, len ali kako drugače zaznamovan, le podčrtuje slabo usodo, ki se na začetku zdi, da mu je namenjena. V tem liku bi torej morda kljub vsemu lahko videli podobnost s Pepelko in drugimi junakinjami v pravljicah, kjer začetnemu poudarjeno slabemu videzu in položaju glavne osebe sledi popolna sprememba na koncu pravljice, kar pomeni tudi njegovo duhovno preroditev in dozorevanje njegove osebnosti. Starejša brata pa, ki naj bi - nepoklicana in tudi neprimerna - skušala doseči to, za kar je bil izbran le pravljični tretji brat, doleti kazni.

Kot se v življenju večkrat zgodi, se tudi v ljudskih pripovedih bratje pogosto sprejo, kadar starši ne določijo sami, kaj od družinskega imetja bo kateremu od otrok pripadlo. Tako je pogosto osrednja tema pravljič ali povedk spor, ki nastane med brati, ker si ne znajo pravično razdeliti dediščine. V pravljicah in povedkah se starejša brata navadno povežeta med seboj in delujeta skupno proti mlajšemu. Mlajši ju seveda - po pravljični zakonitosti - s svojo prebrisanostjo ali pa s srečo, ki se mu končno nasmehne, prelisiči.

Le kadar oče že pred smrtjo sam razdeli svojo zapuščino sinovom, ne pride do prepira. Vendar pa se v teh primerih pravljice ne končajo z razdelitvijo dediščine, kot da ne morejo kar tako pustiti najmlajšega z najslabšim deležem. Zgodba se navsezadnje le obrne njemu v prid, tako da se najmlajši na koncu najboljše odreže, kot npr. v pravljici o Obutem mačku (AaTh 545).

Posvojeni otroci tudi v pravljicah navadno nimajo enake pravice pri dedovanju ali nasledstvu kot zakonski otroci - kar je bilo že omenjeno - še posebej, če ima oče zakonske otroke, kot je to v pravljici "*O ptiču Vedomcu*" (AaTh 461, zapisal Maks Šnuderl v *Rimskih Toplicah*, hrani ISN: ŠZ 7/196). Vendar pa se kralj vseeno ustraši, da bi ga ljudstvo, ki ima posvojenca zelo v čislih, morebiti le prisililo, da bi ga moral postaviti za svojega naslednika, zato ga pošlje v svet:

"Deček (najdenec) pa je rasel, se krepil in odlikoval po moči, lepoti in pameti kmalu od drugih kraljevskih sinov. (...) Zato pa je kralja začelo skrbeti, kaj bo z njegovimi lastnimi sinovi, ki so bili tudi seve preudarni in močni, a so ljudje le držali z najdencem, tako bi pa lahko prišlo, da navsezadnje še postavijo njega za kralja, njegovi sinovi pa ostanejo potem sirote brez oblasti in časti, kakor jo mora imeti sin kraljevski."

Tukaj je pravljica v nasprotju z resničnostjo, saj je bila ljudska volja - še posebej v takih primerih - brez teže.

Čeprav na Slovenskem nezakonski otroci, če ni bilo z oporoko izrecno določeno drugače, nepremičnin niso nikoli dedovali,⁹ je bila stvarnost nekoliko drugačna, če zakonskih otrok pri hiši ni bilo. To opazimo tudi v pravljici "*Kraljevi sin*" (AaTh 531, zapisal M. Ravnikar-Poženčan v *Poženiku pri Cerkljah*, hrani ISN: ŠZ 7/183). Oče-kralj je otroka, ki ga je imel z neko ženo, ko je bil nekoč na poti, priznal in pustil materi celo denar zanj. Fant je očeta, ko je dorastel, poiskal in nazadnje po končanem pravljičnem zapletu tudi nasledil.

Med obravnavanimi pravljicami sta kar dve, v katerih je vključen pravljični način izvolitve papeža. Izvoljen je tisti, ki ga zaznamuje sklop čudežnih okoliščin, nekako

9 Gl. S. Vilfan, Očrt ... (kot op. 5), str.230.

tako kot pri legendi o kralju Arturju, ki je postal kralj zato, ker je edini lahko izdrl meč, na katerem je pisalo, da bo tisti, ki se mu bo posrečilo izdreti meč iz skale, zakoniti kralj. V pravljici "Kaj ptiči pojo" (AaTh 671, zapisal Fr. Sreboški-Peterlin v okolici Lašče in Ribnice, hrani ISN: ŠZ 7/217,26) so takole izvolili papeža:

"V vsih cerkvah zazvonijo zvonovi, ljudje hitijo v cerkev svetega Petra, kjer so kardinalji, škofje in drugi duhovni sedeli, pak vgilali, koga bi zvolili za papeža. Ti trije popotniki gredo tudi v cerkev, se vsedejo na zadnje klopi in molijo pobožno. Vse je bilo tiho v cerkvi, a ko bi trenil, se zasliši plosk perutnic in bel golobec se vsede študentu na glavo (fant je namreč študiral, kaj žabe regljajo, kaj psi lajajo in kaj ptiči pojo). Nihče ni zapazil golobca na mladenčevi glavi in odletel je preč. Ko pak spet vdrugič pride, postanejo ljudje nemirni. Vtretjič pridšega golobca zagledajo tudi kardinalji, gredo po njega in ga povprašajo, od kod je prišel. Vse zvesto pove mladenič in jim da tudi palico papeževno. Nekoliko časa so glave skupej držali, potem pak so razglasili, da so zvolili novega papeža in ta je tisti popotnik, ki je prinesel papeževno palico; sam sveti Duh ga je Cerkev postavil glavarja. Potem ga posadijo na tron in volil je kardinale; svoja dva spremljevalca obdari bogato in ju za svoja služabnika sprejme."

V notranjskem primeru "Vod svičga Greguorja" (AaTh 933, zapisal Franc Kramar v Borovnici pri Vrhniki, hrani ISN: ŠZ 5/10), ki je zanimiv tudi z drugih pravnih vidikov in bomo o njem še govorili, je prav tako na izbranca opozoril golobček:

"Glih v tejmi cajt' je pa v Rim' papeš vmorù. Po vsam Rim' je samú zgonil', jøn zdej nejso nač vejdlj, kdu bo puòl za papeža. Glih tačes je pa v tist' vod' jièn ribač ribe loviv, pa je tiste ključej najdu. Puòl so pa djal': "Pejmo še v pušavo h Greguorji!" So šli, so vodklenil', pa so ga duòbli. Na ram' m' je pa jièn bev golobčak sadu jøn v klunčki je pa jen bev listak dəržov. Guòr' je blu pa zapisan': "Griègor nej bo za papeža!" Jøn puòl so ga pa zvolil' za papeža."

Seveda tak način izbiranja papeža, kakršnega imamo v teh dveh primerih, nima nikakršne zveze z resničnostjo.

Če zdaj preidemo na področje premoženjskega prava, naj omenim pogost motiv, ki se pojavlja največkrat v pravljicnem tipu AaTh 330, v katerega se uvršča npr. pravljica "Zviti kovač" (AaTh 330, zapisal Jakob Lasbaber pri Sv. Juriju na Ščavnici, hrani ISN: ŠZ 7/126,2). Tu se kovač izgovarja na pravico, da ga nihče ne sme pregnati, pa čeprav s tujega sveta, če sedi na "svojem" (predmetu)¹⁰:

"Tè pa gre znavi k nebesam, te pa je ravno smrt odišla nekan po enega grešnika, te pa ba sv. Peter pr dverah, pa potrka na dveri. Peter pa se zglesi no reče: "Gdo je?" - "Kovač." - "Tebe ne poznam." - "Pa mi deno samo teko odpri, ka mo vida kak notri jè, se ti notri nemo sila." Peter mu odpre gor, kovač pa počí svoj hamer notri, pa reče: "Zaj pa si morem iti po hamer, da mi je notr vujša." Pa si sede na hamer, pa reče: "Zaj pa me le pusti, saj na mojem sedim."

Kovač si je torej z zvijačo pomagal zagotoviti svoj prostor v nebesih in se pri tem skliceval na pravila, ki so bila resnično veljavna v slovenskem običajnem pravu.

Velikokrat omenja ljudsko pripovedništvo spore med sosedoma pri postavitvi mejnikov. Pri pravljici o Objestnežu, ki povabi mrtvega na gostijo (AaTh 470 A), ki jo je zapisal Franc Kramar v Št. Janžu pri Tomišlju (hrani ISN: ŠZ 5/141), bi sicer ne mogli govoriti o kaki pravni sestavini, ni pa mogoče spregledati odseva tovrstne

10 Prim. S. Vilfan, Pravni motivi ... (kot op. 1), str. 20.

problematike. Kako občutljivi so bili ljudje za zemljiško lastnino,¹¹ odseva ne le v naši ampak v vseh tovrstnih pravljicah in povedkah že iz tega, da vsakega zemljiškega tatu zadene kazen, pa čeprav šele na onem svetu. V stvarnosti so nesporazume reševali sosedje sami med seboj po t. i. sosedskem pravu, vendar je bilo največ kmečkih pravn na sodiščih ravno zaradi zemlje. Prestavitev mejnika pa je bila po veljavnem pravu hud zločin in bi se morala kaznovati na telesu in celo s smrtjo ter je zato sodila v pristojnost višjih sodišč.¹²

Zadeve iz območja civilnega prava, sicer v pravljicah in povedkah neredko srečamo, vendar je pravna plat pripovedi težko oprijemljiva. Pravljice ne nudijo osnove za izčrpnjšo obravnavo pravne problematike v njih. Pričajo v glavnem le o nemoči zatiranih in o tem, kako ostro je ljudstvo v svojem čutu za pravičnost obsojalo zlorabo pravic višjih slojev in sploh krivično družbeno ureditev.

Suženjstvo se v obravnavanih pravljicah omenja le v povezavi s Turki, ki so veliko ljudi odpeljali v suženjstvo, še večkrat pa v ujetništvo. V slovenskem ljudskem pripovedništvu je razmeroma pogost motiv žene, ki s svojim igranjem na gosli ali kak drug inštrument, reši svojega moža iz turške ječe. V pravljici *"Kraljevi služabnik, ki hodi po svetu"* (AaTh 506, zapisal M. Ravnikar-Požnenčan v Požniku, hrani ISN: ŠZ 7/174) pravljčni junak reši kraljevo hčer iz turške ječe tako, da jo odkupi.

O tlačanstvu ljudsko pripovedništvo večkrat govori. Največkrat so omenjene okrutne kazni grofov, ki so imeli oz. so si vzeli določene pravice nad svojimi podložniki. Motiv oprostitve od tlake pa najdemo v anekdoti *"Hudobec tlačan"* (AaTh 810, zapisal Davorin Petelin v okolici Ljubljane, hrani ISN: ŠZ 7/37,1). Kmet v tej anekdoti, v kateri hudič dela na polju namesto tlačana, ni dobil posebne svoboščine zaradi svojih zaslug (kot npr. Teharski kmetje ali pa kot pojejo nekatere ljudske pesmi oz. je ohranjeno v izročilu iz Motnika, po katerem naj bi podelil prostost nekaterim hišam cesar Friderik III. zato, ker so skupaj s špitalskimi in tuhinjskimi kmeti razbili Vitovčevo vojsko vrh Kozjaka¹³), pač pa v povsem pravljčnem koncu hudič *"prisili grajščaka, kmeta oprostiti tlake žugaje mu, da bo grad podrl."*

Ali izvirajo družinski zapleti iz matriarhalno ali iz patriarhalno urejene družine, je iz obravnavanih primerov nemogoče ugotoviti. V ljudskem pripovedništvu je namreč preveč poznejših sprememb. V isti pravljici ima npr. v družinskem krogu najprej odločilno vlogo mati, nato pa mož - npr. v pravljici *Mačoha* (AaTh 706, Požnen pri Cerkljah). Tudi družinska celica, iz katere izvira pastorka, je le najosnovnejša, še celo oče ni omenjen, kaj šele njegovi starši. Skoraj neomejeno moč, ki jo ima - kot se zdi -

11 Prim. Leopold Kretzenbacher, *Balkanische Rechtslegenden um meineidigen Grundstückbetrug zwischen Sozialverbrechen und aitiologischer Sage*. V: *Geheiligt Recht. Aufsätze zu einer vergleichenden rechtlichen Volkskunde in Mittel- und Südosteuropa*. Böhlau Verlag, Wien - Köln - Graz 1988, str. 27 ss.

12 Med slovenske pravne starine spada običaj, da so pri postavljanju mejnikov najprej nasuli v jamo dobro razločljive, a težko odstranljive predmete, tako imenovana znamenja: črepinje, drobno steklo itd., zato da so, če je obstajal sum, da je mejnik prestavljen, kamen lahko izkopali in pogledali, ali so pod njim še znamenja. Dalje so pri postavljanju mejnikov posadili otroka - navadno najmlajšega pri hiši - v jamo ali na mejnik ter mu prisolili krepko zaušnico ali pa so ga temeljito zlasali (da si bo bolje zapomnil, po reku "zapisati za uho") Gl. Sergij Vilfan, *Očrt ...* (kot op. 5), str. 248.

13 Gl. ibidem, str. 239.

mačeha, ni mogoče razlagati z matriarhalno ureditvijo, ker gre za moralno in etično vprašanje. S pravnega stališča je možno reči le, da obravnavane pravljice ne kažejo na kake družbene sankcije, ki bi preprečevale družinsko nasilje ali grdo ravnanje z otroki, še posebej s pastorki. Tako lahko npr. mačeha nekaznovana odseka pastorki roke, vendar pa ni neutemeljena domneva, da mačeha v teh pravljicah zapletih posebej neko družbeno institucijo¹⁴.

Med obravnavanimi primeri je nenapisano pravilo, da lahko mož ubije nezvesto ženo, ki se sicer v slovenskem ljudskem slovstvu najbolj pogosto pojavlja v legendi o sv. Lukežu oz. Matiji (SLP I. št. 50), mogoče zaslediti v pravljici "Od treh nauk ali svetov" (AaTh 910, zapisal Jože Bercer v okolici Št. Ruperta, hrani ISN: ŠZ 7/200,6). Mož se je le po zaslugi dobrega nasveta ('kar lahko odložiš na jutri, ne stori danes'), ki mu ga je dal "gospod", pri katerem je služil, še v pravem času premislil, da ni ustrelil žene in obeh sinov, ki sta postala v njegovi odsotnosti duhovnika, misleč, da žena z njima ljubimka. Mož je torej nameraval nezvesto ženo - kar je mislil, da je - ubiti. Kazni za prešušne žene so bile dejansko v srednjem veku drakonske, pozneje pa močno omiljene, toda v resničnem življenju pravo ne bi dovoljevalo možu v takšnem primeru, kakršnega opisuje naša pravljica, žene kaznovati. Nasprotno, zaradi njegove dolge odsotnosti bi imela žena pravico do ponovne poroke. Žena se je praviloma po več letih močeve nepojasnjene odsotnosti lahko znova omožila. Tako se je žena lahko ponovno poročila, če se mož po devetih letih odsotnosti ni vrnil z vojske domov;¹⁵ oz. naj bi imela žena po sedmih letih močeve odsotnosti pravico do ponovne poroke.¹⁶ Vendar omenja ta pravljica na začetku simbolično dejanje, ki je morda oba obvezovalo k zvestobi do smrti. Mož namreč, preden družino zapusti, prelomi prstan na dva dela, da enega ženi, drugega pa spravi sam. Ta način sklepanja pogodbe, pri katerem se nek predmet (prstan, pečat, tablica, pri nas je iz ljudskega prava najbolj znan rovaš) prelomi na dvoje in vsaka stranka dobi eno polovico kot dokaz dogovora, je zelo star (Grki so za tako pogodbo rabili izraz *symbolon*, *symbollo* pomeni skupaj vržem, skupaj dam, sestavim)¹⁷ in ga tudi v slovenskem ljudskem pripovedništvu pogosto najdemo.

Motiv incestne zveze najdemo med obravnavanimi besedili dvakrat in sicer v primeru "Vod svičeta Greguorja" (AaTh 933, zapisal Fr. Kramar v Borovnici pri Vrhniki, hrani ISN: ŠZ 5/10) in v pravljici "Od sovcne zvezde" (AaTh 510 B, zapisal G. Križnik, hrani ISN: ŠZ 3/56)

14 V zvezi z vprašanjem, od kod v pravljicah tak lik mačeha, so važni predvsem izsledki, do katerih so prišli kulturnozgodovinsko usmerjeni raziskovalci, med njimi še posebej Proppov učenec E. M. Meletinskij. V knjigi "Geroj volšebnoj skazki" (Moskva 1958, 182-198) je skušal odnos mačeha - pastorka utemeljiti družbenozgodovinsko. Šlo naj bi za razpad endogamno usmerjenega matričnega rodovnega reda in prehoda k eksogamni patriarhalni družinski ureditvi. Mačeha je iz drugega rodu in zato sovražna. Drugi strokovnjaki so videli v pravljicah, kjer nastopa pastorka in mačeha predvsem odsev iniciacijskih seg. Tudi Meletinskij v študiji "Die Ehe im Zaubermärchen" (Acta Ethnographica 19/1970, 281-292) poudarja pomembnost iniciacije v arhaičnih skupnostih. Tako mnogi raziskovalci razlagajo preizkušnje, ki jih mora prestati, in končno srečo, ki jo pastorka doseže z iniciacijo (Prim: Linda Degh, Hochzeit, Enzyklopädie des Märchens (odslej: EM) 6/4-5, 1990, 1114; Ricarda Becker, Die weibliche Initiation im ostslaw. Zaubermärchen. Berlin 1990; ista: Initiation. EM 7/1, 1991, 185-186).

15 M. Dolenc, O pravnih spominih ... (kot op. 3), 57-66.

16 S. Vilfan, Pravni motivi ... (kot op. 1), str. 8.

17 J. Musek, Simboli, kultura, ljudje. Ljubljana 1990.

Legenda o sv. Gregorju (ohranjena še v francoskem srednjeveškem zapisu¹⁸ in razširjena med preprostim ljudstvom predvsem prek apokrifov, kot je Legenda Aurea) vsebuje incestno zvezo med materjo in sinom. Ljudska pripoved se zgleduje po mitu o Ojdipu in Jokasti in ga po spreminjajočih se moralnih normah, lahko tudi po svoje oblikuje. Kot Ojdip se junak, ko se zave svojega položaja, zgrozi. Spokori se in postane nazadnje papež. V prvem primeru (*Vod svetega Gregorja*) spusti grofica svojega nezakonskega sina v košari po vodi – pripovedovalec je morda dobil idejo za ta motiv v svetopisemski zgodbi o Mojzesu ali v antičnem izročilu o Romulu in Remu. Dečka najde mlinar, ki ga posvoji in vzgaja skupaj s svojim otrokom. Ko odraste, si Gregor poišče službo pri svoji materi in se z njo oženi. Mati ga pozneje spozna po svetinji, ki mu jo je dala kot dojenčku v košaro. Pove mu resnico. Gregor odide v puščavo, se zaklene v skalnato votlino in vrže ključ v vodo. Ko umre stari papež, najde ribič v vodi ključ, ki odklepa Gregorjevo votlino. Gregor postane papež (o tem gl. zgoraj), toda materi, ki pride k njemu po odvezo, greha ne odpusti. Glede na to, da mati, kot je razvidno iz pripovedi, v začetku svoje incestne zveze ni vedela, da je Gregor njen sin, smemo sklepati, da Gregor materi bolj kot incesta ni hotel odpustiti, da ga je ob rojstvu zavrnila. Sinova neusmiljenost je v tej pravljici jasen odsev pravnih določil in etičnega občutja ljudi. Za odtujitev oz. izpostavljenje (izpoložbo) otroka še bolj pa za detomor je še v polpreteklem obdobju veljalo, da tega zločina v določenih primerih ni mogoče oprostiti.¹⁹ To odseva tudi v ljudskih pesmih (SNP I, 174, s).²⁰ Kazen, ki jo je določal zakon, so ljudje imeli za zaslužen. Vendar naj tu omenimo, da se zgodba v nekaterih variantah konča tudi z odvzeto materinih grehov – na to je verjetno vplivalo predvsem okolje, v katerem so ljudje dopuščali možnost odpuščanja takih grehov.

Drugi primer incesta (le nameravanega) imamo še v pravljici (*"Od sovčne zvezde"*, AaTh 510 B, zapisal Gašpar Križnik, hrani ISN: ŠZ 3/56):

"In zdej po tistem je b'la grofova žena bolana za smart, ji je reku grof: "Kaj bom zdej počevv ko ti umarješ? Kero bom uzev za sojo ženo?" Je rekla: "Sej zdej je tako, de žiher svojo hči uzameš." In je rekla: "Reci ji, de te more ozet za svojga moža."

V tej pravljici je torej incest drugače kot v Gregorjevi legendi, kjer je neopustljiv, prikazan kot dovoljen. S pravnega vidika je ta motiv zanimiv zaradi tega, ker je bil v določenih družbenih ureditvah v preteklosti vladajočim celo predpisan (npr. stari Egipt). Vendar sta se v naši pravljici očitno ohranili oz. spojili obe gledanji, kajti hčerka se volji staršev upre in po materini smrti, ko se oče hoče z njo poročiti, pobegne od doma. Iz nadaljnega dogajanja, v katerem je pravljica junakinja dosegla pravljico srečo, je jasno, da so incest tudi v tej pravljici obsojali.

V pravljici *"Od Janeza"* (AaTh 516, zapisal Anton Pegan v Štanjelu, hrani ISN: ŠZ 8/77) se srečamo z nenavadno žrtvijo. Žrtvovan naj bi bil otrok, zato da bi njegova kri obudila k življenju mrtvo osebo. Mrtvi je bil namreč brat otrokovega očeta, ki mu je tudi pomagal pridobiti nevesto, pa je pri prizadevanju za bratovo srečo sam umrl. Pred smrtjo je bratu povedal, da ga lahko oživi s tem, da žrtvuje svojega prvega otroka.

18 C. Corneau, Hartmanns von Aue 'Armer Heinrich' und Gregorius. München 1966. Prim. EM Bd. 6, Lieferung 1, 125-132.

19 Prim. S. Vilfan, Pravni motivi ... (kot op. 1), str. 22

20 Več o tem gl. Z. Kumer, Balada o nevesti detomorilki. SAZU r. 2, Dela 17, Ljubljana 1963; Ista, Dichtung und Wahrheit in einer slowenischen Volksballade. Jahrbuch für Volksliedforschung. Berlin 1988, 52-58.

S pravnega vidika je motiv - ki je nastal na osnovi verovanja v odrešilno in očiščevalno moč krvi - zanimiv zaradi tega, ker je po germanskem pravu oče imel pravico svojega otroka, preden so ga poimenovali, ubiti, kajti šele potem, ko je novorojenček dobil ime, je postal polnopravno bitje.²¹

Pogodbena prodaja še nerojenega otroka je motiv, ki je najbolj pogost v pravljicnih tipih AaTh 756 B (Pogodba z vragom), AaTh 811 (Mož obljubljen vragu postane duhovnik) in AaTh 506 (Rešena princesa).

K pravljicnima tipoma AaTh 756 B in AaTh 811 sodijo npr: dolenska pravljica "Škrat" (zapisal Fr. Sreboški-Peterlin v okolici Laš in Ribnice, hrani ISN: ŠZ 7/217,1), štajerska pravljica "O peklenskem botru" (zapisal Maks Šnuderl v Rimskih Toplicah, hrani ISN: ŠZ 7/195) ter zapisa G. Križnika "Od svet'ga Coprijana" (hrani ISN: ŠZ 2/3) in "Od hudiča izdajnega" (hrani ISN: ŠZ 3/36). V vseh navedenih primerih sklene pogodbo oče z vragom. Npr: "(Voznik) kliče, kliče, se duši, roti, kar zapazi pred seboj človeka v zeleni obleki: 'Klical si me na pomoč,' mu pravi, 'prišel sem ti pomagat!' Voznika je bilo malo strah, pa vendar se je potolažil, ko se je zmisli, da mu bo voz vzdignil. 'Prav,' reče vrag, 'pa zapisati moraš na ta-le papir s svojo lastno krvjo, da daš tisto, kar srečaš prvo na potu domov, čez dvajset let meni!' Voznik je podpisal. Vrag pograbi kolo, ga natakne na os, postavi voz nazaj na cesto pa hijò požene konje." (O peklenskem botru)

Pravljčna pogodba je zapisana na papir, pergament oz. na kožo (kar je isto, pergament je izdelan iz kože). Takšna pogodba, največkrat podpisana s krvjo, je predstavljala neizpodbitno potrdilo o tem, da je bil otrok v resnici zapisan vragu. Pogodba pa je postala neveljavna, če se je prizadeti stranki posrečilo izmakniti dokument, ki je pričal o njej - kar je povsem v skladu s laičnimi predstavami, češ: saj če se prizadeti ne more sklicevati na pismeno potrdilo, ne more dokazati, da govori resnico. Zato ni čudno, da vrag prodanemu sinu pogodbo vrne le pod najhujšim pritiskom. Tako se v primeru "Pravljica o peklenskem botru", star, majhen in grbast vrag sam sploh ne more odločiti, da bo pogodbo vrnil:

"Pogodbe pa ni hotel dati. Sin hitro potegne blagoslovljeno vodo in že hoče zlit po hudobah, ko planejo vsi na grbavega vruga in mu vzamejo pogodbo."

"Pisem", pogodbo, "balet" (iz lat. valet) je bilo torej treba imeti v rokah. Tako je ostal vrag, ki bi imel sicer še celo od Boga pravico izterjati dušo, ko so mu pogodbo izvili iz rok, brez moči, ker ni mogel pokazati papirjev.

Če se v tem primeru zelo jasno zrcali pravna plat življenja, so pa naslednje pogodbe z vragom spet povsem brez zveze z njo. Tako so trije bratje - študentje v pravljici "Hudiču se ni zapisati" (AaTh 812, zapisal Ivan Ferlan v Poljanah na Gorenjskem, hrani ISN: ŠZ 8/146) sklenili pogodbo s hudičem za lastne duše.²² Vrag naj bi jih eno leto preskrboval z denarjem, če pa čez leto dni ne bodo znali odgovoriti na tri zastavljene uganke, bodo prišli pod njegovo oblast. Zelo pogosto se namreč zgodi v ljudskem pripovedništvu, da pusti vrag svojim žrtvam še zadnjo možnost za rešitev. Ta možnost se v pravljicah neredko uresniči prav s pravilno rešitvijo ugank. Vrag torej svoje naklepe - pridobiti človeške duše - preobleče v stavo z reševanjem ugank. Podobno sklene tudi

21 Edith Lotzer, Die destruktive Macht der Familie in den Kinder und Hausmärchen der Brüder Grimm. Tod und Wandel im Märchen. Salzburg 1990, 113.

22 Več o pogodbah z vragom gl: Leopold Kretzenbacher, Rechtslegenden abendländischer Volksüberlieferung. Graz 1970. Prim. tudi njegovo razpravo Jordantau auf dem Satansstein. Zur Deutung südosteuropäischer Fresken und Ikonen aus den Apokryphen und Volkslegenden. V: Geheiltes recht ... (kot op. 11), str. 90-114, zlasti str. 100 s. in str. 104 s.

Špicparkeljce v pravljici z istim naslovom pogodbo s kraljevičevo nevesto za njenega prvorojenca, ali pa vrag v slovenski (koroški) pravljici Tobak, kjer z revnim kmetom sklene kupčijo in mu sezida grad, ki naj bi ostal njegov, če bo ob določenem času vedel povedati ime rastline, katero je zasadil na sredi vrta²³. Uganke so za človeka po navadi nerazrešljive, toda na pomoč priskoči srečno naključje oz. božja pomoč.

V pravljici "Šum" (AaTh 1191, zapisal Ivan Čavko v Brodeh na Koroškem, brani ISN: ŠZ 8/175,1) so sklenili pogodbo z vragom zidarji - ki so s pomočjo črne magije sami poklicali vraga iz pekla, da bi jim pomagal sezidati most - saj jim delo ni in ni hotelo steči od rok. Hudič je zahteval plačilo za svojo pomoč pri zidavi in sicer dušo tistega, ki bo prvi prekorachil most. Tudi ta pogodba je bila - kot vse v pravljicah - podpisana s krvjo.

Prav tako je gradbena pogodba sklenjena v že omenjeni pravljici "Hudiču se ni zapisati". Zidar cerkve namreč sklene z vragom pogodbo, da se lahko hudič, če čez eno leto cerkev ne bo sezidana, polasti njegove duše. Šele ko je zidar po nasvetu tretjega brata, ki je v gozdu slišal pogovor treh krokarjev, vzdal v vse 4 vogale po en kamen iz studenca, ki teče na gori "Sida", mu vrag dnevne gradnje ni mogel več čez noč porušiti.

Vrag je torej v obeh primerih neuspešne gradnje nameraval iztržiti človeško dušo. Človeška duša kot pogodbeno plačilo vragu pri gradnji, ima po ugotovitvah I. Grafenauerja²⁴ zvezo s človeško stavbno daritvijo in je v tem smislu odsev davnih verskih predstav. Tu je navedena zaradi pogodbe, ki je pravni akt.

V nekaterih pravljicah so omenjene delovne pogodbe, največkrat med junakom in čarovnikom ali pa neznanim gospodom, ki je vrag, čeprav to ni vedno povedano. Vse te pogodbe so fantastične. Tako se npr. v pravljici "Coperniki" (AaTh 313, zapisal Fr. Sreboški-Peterlin v okolici Lašče in Ribnice, brani ISN: ŠZ 7/217,10) mladenič s coprnikom domeni, da mu bo služil toliko časa, dokler ne bo raztrgal železnih čevljev. Ko pa mu fant pokaže preluknjane čevlje, coprnik noče nič slišati o odpustitvi z dela, pač pa nalaga fantu vedno nove in nove naloge.

Podobno v drugem delu pravljice "Siromak" (AaTh 313, zapisal M. Ravnikar-Poženčan v Poženiku pri Cerkljah, brani ISN: ŠZ 7/177) siromašen fant nekemu neznanemu gospodu obljubi, da bo, če mu potegne izgubljeno jabolko iz vode, prišel čez sedem let k njemu služiti. Ko se res udinja pri gospodu, mu ta naloži zelo podobne naloge kot čarovnik junaku iz prejšnje pravljice.

Bolj vajeniško kot delovno pogodbo sklene mladenič ali njegov oče s čarovniškim učiteljem ali vragom, pri katerem se učenec nauči čarati ("Učenec vé več kot učenik", AaTh 325, zapisal M. Ravnikar-Poženčan v Poženiku pri Cerkljah, brani ISN: ŠZ 7/182). Po končani učni dobi učitelj učenca - podobno kot v prejšnjih primerih - noče izpustiti, in postavi za pogoj, da ga oče prepozna med ostalimi učenci. Sin očeta pouči, kako ga bo lahko spoznal, čeprav ne bo imel svoje prave podobe.

V pravljici "Od an'ga šolarčka" (AaTh 361, zapisal Lovro Žvab v Dutovljah, brani ISN: ŠZ 7/216,1) je sklenjena pogodba med šolarčkom, ki je iskal službo, in gospodom - vragom, ki mu je "službo" ponudil. Pri tem postavi gospod fantu nenavadne pogoje.

23 V. Möderndorfer, Koroške narodne pripovedke, str. 337-340. Ponatis v V. Möderndorfer, J. Šašel, Koroške pripovedke, str. 147-148.

24 I. Grafenauer, Človeška stavbna daritev v slovenskih narodnih pripovedkah in pesmi. Slavistična revija 10, 1957, str. 41 - 60.

Na njegovo zahtevo se namreč fant sedem let ne sme ne umivati, ne striči ali drugače čediti in vseh sedem let mora preživeti na visokem stebru.

V pravljici *"Prekanjeni kmet"* (AaTh 1194, zapisal Pavel Lenasi - Wiesthalerjeva dijaška zbirka, hrani ISN: ŠZ 8/156) zahteva vrag kot plačilo za pomoč pri kopanju jarkov kmetovo hčer. Obljubi mu celo, da mu bo naredil vse, kar bo hotel *"in bom toliko časa delal, dokler boš kaj dela imel, in če mi boš kaj tacega narediti ukazal, kar ne bom znal, boš lahko svojo hčer obdržal."* Kmet se je hudiča rešil, ko mu je nazadnje le naložil delo, kateremu še vrag ni bil kos. Moral bi namreč z vilami premetati kup pšenice v vrečo.

Manj fantastična je pogodba, ki jo je sklenil tat v pravljici *"Prebrisani tat"* (AaTh 1525 A +1737, zapisal Izidor Modic v *Blokah pri Cerknici*, hrani ISN: ŠZ 7/256) z bogatim gospodom. Vendar pa je izzvala ta pogodba naravnost groteskne posledice. Gospod je namreč sklenil s tatom pogodbo, da mu bo ta služil, dokler ne bo kukavica zakukala. Ker pa se je želel čimprej znebiti fanta, ki je delal samo škodo, in je bila očitno šele zima, ko kukavice ne pojejo, se je zmenil z ženo, da bo ona splezala na drevo in oponašala kukavičje petje:

"Pa pravi žena možu: 'Jaz zlezem na drevo, pa začnem kukati, potem pa mora hlapec oditi.' Zleze res na drevo in, ko se hlapec vrne, začne kukati. 'Kaj? Že zdaj kukavica? Iti bo treba,' si misli hlapec, pa gleda po drevju. 'O, pa jaz že vem, kedaj pride kukavica,' pravi, vzame puško in vstrelji v drevo."

Gospod bi sicer lahko prekinil delovno razmerje že predčasno, ker bi fantu lahko očital vsaj neposlušnost, če ne še kaj hujšega. V takem primeru so poselski redi namreč omogočali odpustitev najetega delavca z dela pred iztekom enega leta oz. preden se je iztekla pogodba. Toda ljudska pripoved je lahko vedno, kadar je to potrebno, zaradi poante pa še posebej, skregana s stvarnostjo, tudi če govori o vsakdanjih in v resničnem življenju ne popolnoma nemogočih stvareh.

V običajnem pravu je sicer dan nastopa in prenehanja službe poslov točno določen.²⁵

V pravljicah je omenjeno tudi plačilo za dogovorjeno delo, o čemer se dogovorita delodajalec in delavec pred začetkom dela. Popotni fant se je npr. z gospodom dogovoril, da mu bo živino pasel le za živež in obleko (*"Siromak"*, zapisal M. Ravnikar-Poženčan v *Poženiku*, hrani ISN: ŠZ 7/177), kar je dokaj stvarno. Na drugi strani pa je v pravljici *"Trije sinovi"* (AaTh 314, zapisal Anton Mali v *Šmartnem pri Kamniku - Wiesthalerjeva dijaška zbirka*, hrani ISN: ŠZ 8/163) gospod obljubil pastirčku, da mu bo vsak dan izplačal 100 goldinarjev, če mu bo 100 krav pasel za vodo in pri tem nobene izgubil. Najbolj pogoste pa so v pravljicah vendarle pogodbe za roko delodajalčeve hčerke, vendar je tu po navadi delo pravzaprav pogoj, da oče pristane na poroko.

V naslednjih primerih je bolj kot na uradni pravdni postopek ohranjen spomin na

25 Tako je npr. na Koroškem staro leto dan slovesnega poslavljanja od odhajajočih poslov, ki gredo na "bondranje" - vandranje, v Črni, čeprav tudi na Koroškem, pa o sv. Mihaelu (29. sept.), kot je predpisoval poselski red za sosednjo Štajersko še leta 1895. Razen izplačila dobi takrat posel tudi poseben dar (n.pr. dva hleba in klobaso). Na Gorenjskem se menjavajo posli na Šentjanžev dan, ki je veljal kot praznik poslov. Na Notranjskem pravijo: "sveta Neža punkelj veže, svet Boštjan ga pa nese stran", t.j. ženski posli se menjavajo na dan sv. Neže, moški pa na dan sv. Boštjana. Pričevanja za konec 19. stoletja povedo, da so npr. v Poljanski dolini ob Kolpi, prav tako kot v Bohinju, "basali" hlapci o sv. Juriju (24. aprila).

Gl. S. Vilfan, *Očrt ...* (gl. op. 5), str. 234; Marija Makarovič, *Kmečki posli*. SE 33-34/1991, str. 439.

običajnopravno obračunavanje med prizadetimi, pa tudi to je pravljíčno obarvano. Tako npr. v belokranjski anekdoti "Od treh bratov" (AaTh 1535, zapisal Anton Žlogar v Suhorju, hrani ISN: ŠZ 7/226,2) zavistna starejša brata mlajšemu, ki je zaradi svoje prebrisanosti in njune neumnosti dobil tako sod vina kot kravo, ki ju je oče zapustil vsem trem, zrušita peč, ko pa vidita, da je mlajši s črepinjami zaslužil, podereta še vsak svojo peč in jo neseta na prodaj.

V nadaljevanju te zgodbe brata mlajšemu ubijeta še ženo in, ker mislita, da je z njo zaslužil, ubijeta še vsak svojo:

"Starejša brata se jezita, kako bi mu kaj škodovala. "Dajva, ubijva mu ženo. In res storita tako. Mlajši pa dene svojo ženo na konja, ter jo gre po sveti prodajat. Pride do anega grada i prosi dekile vodi, da je njegova žena od žeje skoro več omagala. Dekla prnese povnek vodi i dava ženi piti. Ona le neče. Dekla jezna, da ne pije, diine ženo - ona lop ná-kla. "No zdej si mi vbila ženo! jo serota, kaj čo ga ja zdej začeti," tako jamra mož i se žalósti. Z grada prletijo ven: "Kaj je za božo vuljo, kaj?" - "E ženo mi je dekla súnila, da je na kla pala i se vbila." - "Tiho bodi, tiho, na ti besago denarjev," veli grof, "samo movči, poberi ženo pa zakóplji tam v lozi."

Žena se v tem primeru zdi kot del lastnine, za katero lahko plačáš odškodnino, če jo ubiješ. Le grofovo naročilo, naj mož ženino smrt zamolči, kaže na strah pred pravnimi posledicami za takšno dejanje. Sicer so fevdalni gospodje to, kar ni neposredno zadevalo njihove interese, prepuščali v odločanje t. i. večam (svetom posameznih družbeno in krajevno opredeljenih skupin) ali pravdam - t. j. iz njih sestavljenim odborom, vendar so si praviloma pri vseh količkah pomembnih zadevah pridržali predsedstvo in s tem nadzor. Pozneje se je, kot posledica vladarjevih absolutističnih teženj, izoblikoval birokratski aparat tako, da je prešlo izvajanje prava predvsem v roke poklicnih pravnikov, mimo katerih se je še vedno razvijalo običajno pravo²⁶.

Kakorkoli že, v pravljici ni sledu o kakem strahu obeh bratov pred možno kaznijo za uboj, kot da bi se ravnala po pravilih krvnega maščevanja, ko uboj ženske ni veljal za enako hud prekršek kot uboj moškega in je dejanje pogosto ostalo nekaznovano. V tem so namreč videli povsem družinsko zadevo. Njeno smrt naj bi maščevala njena rodbina. Neke oblike maščevanja, ki temelji na prepričanju, da duša ubitega ne najde miru, dokler ne bo njegova smrt maščevana, so se ohranile še celo v 16. stoletje na Kranjskem, ko je še živel običaj, da sorodniki ubitega vderejo na ubijalčevo zemljišče in pokončajo in pohodijo vse, kar na njem najdejo.²⁷ Pravljica pa je bila zapisana v Beli krajini, kamor so se priselili Uskoki, med katerimi je bila ta oblika običajnega prava še bolj prisotna.

Nerazumljivi kazenskoopravni odnosi, ki jih vsebuje ta zgodba, pa le potrjujejo spoznanje, da v pravljicah logično mišljenje praviloma nima odločilne vloge.

V pravljici "Ajnspegler"²⁸ (zapisal G. Križnik na Srebotni pri Motniku po pripovedi Gašparja Reberska, sedemnajstletnega fanta; hrani ISN: ŠZ 3/31) je omenjeno poravnavanje sporov kar med prizadetimi samimi brez posredovanja oblasti. Ogoljufani sovaščani so se namreč sklenili maščevati zvitemu "Ajnspeglerju" kar skupaj:

"V nekem mestu pri morji je bil sejmen, on in Ajnspegler sta šla kje kej. Na sejmu je več takih prišlo vkup, ko jih je ukanil. So ga prejeli in zvezali in h morju ulekli, de bi ga bili vergli noter.

Navedeni odlomek je v nasprotju s pravom. Na sejmu je namreč veljal "semanji

26 Prim. S. Vilfan, Pravno življenje. Slovensko ljudsko izročilo. Ljubljana 1980, str.148, 149.

27 S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana 1961, str. 250.

28 Izpeljano je iz imena Eulenspiegel in tudi pripoved je varijanta njegovih potegavščin.

mir", kar je pomenilo, da sprte osebe na sejmu med seboj niso smele obračunavati. Pripovedovalec omenjenega pravila očitno ni poznal. Zgodba nato pripoveduje, kako je Ajnšpeglerju uspelo nekega mimoidočega prelisičiti, da ga spusti iz vreče, v katero so ga na sejmu zavezali tisti, ki jih je ogoljufal, in mimoidoči, misleč, da bo postal cesar ali papež, sam zleze vanjo.

Od mednarodnega motiva (K 842), ki je dobro udomačen tudi na naših tleh, odstopa v tem, da se prizor, ko ga primejo in zavežejo v vrečo, odvija na sejmu. Absurdna šaljivost motiva poudarja njegovo fiktivnost.

Spomin na uradni sodni postopek, pri katerem je po srednjeveškem pravu sodil gospod, ohranjata pravljici "Od moške" (AaTh 875, zapisal G. Križnik v *Kokarjih pri Mozirju po pripovedi neznane lončarice*; hrani ISN: ŠZ 2/16) in "Kuhana jajca" (AaTh 1861, zapisal Jakob Lasbaber pri Sv. Juriju na Ščavnici, hrani ISN: ŠZ 7/128,1). V prvem primeru se tožita dva brata:

"Jenket sta se pa prišla dva brata tožvat, jed'n se je pripelov v bagerle, drug je pa prijahov, vsak iz svojoj kobiloj. Zdej je pa tistga kobila žrebe povrgla, ko je prijahov na ne. Un je pa trucov, de njegova. Greta nezaj gospôda prašat, on je pa rêku, da je bagrle žrebe povrglo. Zdej je pa une mož, ko je njegovo žrebe blo, van iz kanclije šov in se je jokov. Tukej ga gospodova žena vragma in ga praša, zakaj se joka? Ji pa pove in ona mu reče: "Neč se ti ne jokej, pejde, pa uzjeme an sak, pa pejde po našmu travniku ribe sačt; gospôd te bô pa vidu in te bo prašov: 'Kdaj si pa vidu po suhmo travniku ribe sačt?' Ti pa rec: 'Kdaj so pa voni videl, da je bagrle žrebe povrglo?'"

V anekdoti o kuhanih jajcih pa je kot sodna oblast omenjen "pecirks", okrajni sodnik (iz nem. Bezirksrichter). K njemu je šel krčmar tožit duhovnika, češ da mu noče plačati pred davnim časom pojedenih jajc. Krčmar je zaračunal še celo jato piščancev, ki bi se med tem iz jajc izvalila:

"On (krčmar) je že zračūna na tauzente gold. Mešnik pa mu neče teko plačati, on le če samo tisto, kaj so te pojeli. Krčmar ga gre tožit. On pa ostane dve uri duže doma, kako bi moga ta priti. Potle, kda ta pride, reče pecirks (= rihtar): "Ge si bija tak dugo? Ne veš, ka bi že pred dvema vüüroma tū moral biti. Ka si dela?" - "He, bob sem küha eno vüro eno vüro pa sadija." - "Ja ti osel, ti! Ka de ti te z kühanega boba zraslo?" - "Ja ti butl, ti! Ka de se ti te z kuhanih jajc skotilo?" Pa odide."

O kazni za dolžnike govori pravljica o "Kraljevem služabniku, ki hodi po svetu" (AaTh 506, zapisal M. Ravnikar-Poženčan v *Poženiku*, hrani ISN: ŠZ 7/174):

"Služabnik gre po sveti in pride do ene cerkve, kjer je na pokopališči en merlič nag, samo okoli ledij opasan ležal. (...) Po maši gre duhovniga vprašat, zakaj ta merlič nag na pokopališči leži. Duhovni pravi: Zato ko se je bil močno zadolžil bo mogel zdaj od sledniha, komur je kaj dolžan en udarc s' šibo prejet in potlej bo zakopan."

To, da je mrtvi ležal nag - oz. le okrog ledij prepasan - pomeni, da je bilo njegovo premoženje zaseženo. Upniki pa so se mu vendarle hoteli še maščevati za neporavnane dolgove.

Kazen, ki je doletela dolžnika, ki ni mogel plačati svojih dolgov, je bila, po ljudskem izročilu sodeč, huda. Socialna nota v marsikateri povedki in pravljici je očitna, kajti ljudje so čutili usmiljenje do tistih, ki so bili prepuščeni na milost in nemilost oderuškim upnikom, neusmiljenim grofom in pohlepni trgovcem, zato se taki primeri kar pogosto pojavljajo v ljudskem pripovedništvu.

S tem ko je kraljevi služabnik plačal dolgove mrtvega dolžnika, ki jih sam pred smrtjo ni mogel poravnati, si je pridobil čudežno pomoč hvaležnega mrtveca. Iz pripovedi je razvidno, da je tisti, ki je namesto mrtvega dolžnika plačal njegove dolgove, ga s tem odkupil in preprečil maščevanje upnikov, storil za dolžnika več kot le navadno dobro dejanje.

Znašanje nad dolžnikovim truplom, ohranjeno v tej pravljici, je odsev prastarih navad. Je neke vrste pravni dokument iz mračne preteklosti. Kazen je v luči verovanja, iz katerega izhaja, da je namreč duša šele potem, ko je telo pokopano (in so poravnani vsi zemeljski dolgovi), rešena muk, izjemno kruta. O njej pričajo številni viri ter staroegipčanske, starogrške in starorimske postave²⁹.

Včasih je kazen v pravljicah takšna, kot jo krivec sam izreče za svoj zločin, misleč, da nihče ne ve, da ga je on tudi zagrešil. Pogosto pa je krivec kaznovan na način, kot ga je sam namenil svojemu nasprotniku.

Za primer naj navedem pravljico "Od gvaževnate gore" (AaTh 531, zapisal G. Križnik pri Št. Ožbaltu pri Trojanah, hrani ISN: ŠZ 2/20), v kateri doleti očeta enaka kazen, kakršno je uresničil nad sinom:

"Ko gresta preke mest, kjer je biv voče doma, silno se je svetil, in on je vedu de sin pelje tisto zvato princezno. (...) Potem so šli vkop, ko dam pridejo gredo v cimer, južnajo, in potem gredo na špandër. Tukey je sin nekej očet čez čast rëku. Voče je biv jezen, potegne iz nožnice svoj meč, pa mu odseka glavo preč. Zvata princezna je ozeva učet meč, pa mu odseka glavo preč. Mladenču žvake s tisto vodo pomaže, dene glavo nezaj, precej se je prijala, de se mu ni nič poznal. Očeta so pa pokopal in te dva sta potlej kraljovala do smrt."

Sicer pa je najbolj pogosta kazen za hujša hudodelstva v obravnavanih pravljicah in povedkah smrt z obešenjem. Tako je npr. bil v pravljici "Ad an'ga guodca, ad an'ga ta marevega pol pa ad trejh duš, kak' sa se matrale" (AaTh 470 A, zapisal Fr. Kramar v Št. Janžu pri Tomišlju, hrani ISN: ŠZ 128/10) obešenec, ki ga je povabil na "vuohcet" objesten godec, po nedolžnem obsojen kot tat. Pod vešali je že stal tudi lakomni Žid, ker je kraljično, namesto da bi jo ozdravil, ubil ("Lakomni bogatin", zapisal Fr. Sreboški-Peterlin v okolici Lašč in Ribnice, hrani ISN: ŠZ 7/217,13). Prav tako je doletela smrt na vislicah goljufivega "koha" iz pravljice "Od kocastga psa ali kôha" (AaTh 652, zapisal G. Križnik v Motniku, hrani ISN: ŠZ 3/75); pa tudi potepuha, ki je v pravljici "O potepuhu" (AaTh 592, zapisal Maks Šnuderl v Rimskih Toplicah, hrani ISN: ŠZ 7/199) razžalil grofovsko oblast, so obsodili na smrt z obešenjem.

V tej zadnji pravljici se srečamo tudi z motivom, v katerem obsojencu izpolnijo še njegovo poslednjo željo:

"Že je stal pod vešali, ogromno ljudi je gledalo. Ko mu povedo, da ima pravico povedati, kaj je zadnja želja njegova, je rekel, da bi še rad enkrat zagodel na svoje gosli."

Po ljudskem izročilu naj bi torej imel na smrt obsojeni pravico, da mu izpolnijo poslednjo željo. Zadnja želja, pravica do zadnje besede obsojenega, se v realnosti predpostavlja, redkeje pa je obsojenec po njej tudi res vprašan. Vendar pa je bila na Slovenskem uresničitev - seveda le manjše želje na smrt obsojenega tik pred usmrtnitvijo

29 Več o tem gl. Lutz Röhrich, Dankbarer Toter. EM bd. 3, 2/4, Berlin - New York 1980, 306-322.

- dosti pogosta, čeprav ne formalno uzakonjena praksa, ki je poznana do današnjih dni.³⁰

V ljudskem pripovedništvu junak lahko reši celo lastno kožo pred kraljevo kaznijo in to zgolj s pravilno rešitvijo ugank. Še več, junak lahko s tem podvigom postane celo sam kralj (Turandot, AaTh 851 A). Najpozneje v baroku pa so začele nastajati šaljivke ali parodije, ki so prav tako uporabljale ta ugankarski pravljичni stil. Uganke so obdržale svojo vlogo tudi v primerih, ko je šlo za kaznovanje, kot npr. v anekdoti "Cesar in mašnik" (AaTh 922, zapisal Jakob Lasbafer pri št. Juriju na Ščavnici, hrani ISN: ŠZ 7/126,3). V tej anekdoti je cesar mašniku za kazen, ker mu zaradi debelosti ni izkazal časti ter pred njim vstal in se mu poklonil, ukazal:

"Za eno leto dni moreš k meni priti, pa mi povedati: kak je svet širok, keko sem jaz vreden, pa ka si jaz mislim; či ne, boš kaštigani (kaznovani)." Cesar si misli: "Zdej bo že laki grata, da de si dosti misla."

Uganke je nazadnje rešil namesto njega nek "šterc" (berač). Ker gre za šaljivko, je bil cesar kljub temu zadovoljen.

Obravnavane pravljice in povedke omenjajo med različnimi načini trgovanja največkrat sejmsko. Ob tem pa tudi nekatere predpise in ravnanja. V šaljivki o okradenem kmetiču "Tərjiē lumpje jən kmiētəc" (AaTh 1525 D, zapisal Fr. Kramar v Mateni pri Igu, hrani ISN: ŠZ 5/122) npr. je omenjen davek za dostop na sejem, imenovan 'šranga':

"Zdej bom plačov šranga ad tejga-le osla pōl pa ad koze!"

Sejemski red je že od časov fevdalizma določala vrsta pravil običajnega prava mest.³¹ Tako so morali ponekod npr. - podobno kot je bilo v navadi na mostovih - plačati tudi sejemski davek ali štantnino.

Beseda šranga (iz nem. der Schranken = zapora) se uporablja v pomenu mitniška pregrada. Sicer pa je izraz danes bolj poznan v povezavi s svatovskimi šegami, kjer pomeni zaporo, ki so jo pripravili fantje iz nevestine vasi, da bi zaustavili ženina, ko je nevesto peljal k poroki.

Utečena sejmska pravila je lahko prepoznati tudi v pravljici "Učenic vé več kot učenik" (AaTh 325, zapisal M. Ravnikar-Požencan v Poženiku, hrani ISN: ŠZ 7/182):

"Oča sam ne vé, kako se bota nazaj na dom gredé preživila. Ali sin pravi: "Jez se bom v konja zmenil, in vi me ravno za petnajst kron prodajte, ne za menj ne za več pa uzdo nazaj." (...) Res žene oča sina, ki je bil vol, ino spet pride na semenj ga učenik kupvat, kakor ga je že pred v podobi konja in kozla kupil. Oča mu ga proda, pa si je bil pozabil štrik nazaj zgovoriti. Gospod učenik pelje vola, pa ko ga je naglo peljal, je bil pozabil plačati. Ko gre col plačvat, se je vol dergnil, de je štrik iz sebe spravil, in začne bežati."

"Col", katerega naj bi gospod plačal ob odhodu s sejma, je bil neke vrste davek na kupljeno žival. Beseda, ki jo je pripovedovalec uporabil, je prišla seveda iz nem. der Zoll oz. die Zollgebühr, kar pomeni carinska pristojbina. Iz našega primera je razvidno, da so jo ponekod rabili tudi za sejemski davek.

Nenapisano pravilo je bilo, da je prodajalec z živaljo vred oddal tudi povodec, uzdo ali vrv kupcu (kot pravi rek: 'Kamor gre bik, naj gre še štrik'). Ko sta se kupec in prodajalec končno le pogodila za ceno, je bilo namreč v navadi, da je prodajalec v dlani,

30 Ustno, S. Vilfan. Prim tudi: Hans-Jörg Uther, Die letzte Bitte Verurteilter. Anales de la Universidad de Chile, 5. Serie no. 17. correspondiente a 1988. Santiago, 1989.

31 Gl. S. Vilfan, Pravna zgodovina ... (kot op. 27), str. 175.

v katero naj bi mu udaril kupec, kot znak sprejete kupčije, držal uzdo, ki jo je nato, ko sta si udarila v roke, vzel kupec. Čarovnikov učenec je moral zatorej očetu posebej naročiti, da ne sme z njim vred oddati vrvi, ko ga bo na sejmu prodajal, spremenjenega v žival. Uzda ima namreč simboličen pomen. Predstavlja nadziranje in oblast nad nekom in prav to je hotel spet pridobiti "*gospod učenik*" (vrag) nad učencem.

Odsevov s področja prava je v pravljicah in povedkah še veliko. V tem članku niso izčrpane vse najrazličnejše pravne sestavine, ki se dajo razbrati iz posameznih pravljicnih omemb in predvsem daljših pripovednih odlomkov. Vendar pa upam, da je iz članka razvidno, da z ustrezno analizo in pravilno interpretacijo lahko odkrivamo odseve najrazličnejših starih in novih pravnih običajev tudi v pravljicah in njim sorodnih pripovednih žanrih.

Summary

Legal Elements in Slovenian Folk Tales and Stories (Based on Examples from Štrekelj's Legacy)

The author establishes the fact that folk tales as well as other narrative genres such as short stories, legends and anecdotes reflect beside fairy tale social "rules" a variety of old and new legal practices. Tales and stories describe some legal elements in a way that is both simple and concrete. Since social rules regulated and channeled an individual's life - sometimes by law - they are often present in folk story-telling as a kind of catalyst which triggers a chain of events. That is why they are a key part of the story. Since they are least liable to changes, we would expect in this context a certain degree of archaism. However, as folk story-telling is by its very nature whimsical, we should take into account a tendency to change things. Though the basic plot of the story may not have changed, the message behind its motives almost certainly has, so that we can today only guess about their original meaning. We cannot accept as a reflection of the truth legal elements we have no information on other than the one in tales and stories. This is especially true of hereditary rules and events upon the accession of a new ruler. Although the selection of a new king or the king's bride is often at the core of the story, this is the part most shrouded in the veils of fantasy. Though the accession to the throne was subject to certain rules, it was mostly the rule of supernatural powers. Only with their help could one hope to accede to the throne. It is a fact that primitive societies revered various omens from the gods, in which they saw good or bad tidings, as well as various prophecies, and that future rulers had to go through certain ceremonials, sometimes tests. However, in establishing the factual basis of these fairy tale "data", the question arises whether the basic premises of these fairy tales are old enough to go all the way back to ancient civilizations, and if so, whether they were actually meant as a kind of explanation of those events, i.e. as a cult myth or a reflection of social and ideological structures, or whether they were just a figment of the imagination. This is still a matter of debate among experts.

From a historical point of view it is easier to discuss the phenomenon of the hereditary priority of the third brother (or sister). Three brothers namely appear in fairy tales as a kind of formula or stereotype, in which the hero is always the youngest brother. Although he is seen as a fool or loser, although he is pushed about and made fun of, he turns out to be the most successful. Some researchers see in this the reflection of hereditary rules that were valid in the past. Andrew Lang was the first to point to the principle of ultimogeniture which is supposedly borne out by this formula. This inheritance practice, which used to be prevalent in many European countries, determined the youngest son as the legal heir. This custom was also known in Slovenia and is named in our legal terminology "the right of the youngest". According to it the farm was actually inherited by the youngest son (or daughter if there were no sons), while the

others only got an indemnity. This custom, whose remains didn't disappear in our parts until the 18th century, was even seen by some as part of the ancient Slav heritage (Jasinski). J. de Vries disputes Lang's explanation by pointing out that in fairy tales it is the oldest son who first gets the chance to prove himself by carrying out a dangerous task. He doesn't think it's likely this very frequent motive is only a stylistic means of gradation. According to him the fairy tale uses this ancient mythical motive as a narrative formula. Three brothers do not only appear in fairy tales; they are also prevalent in family groupings in mythological as well as dynastic and genealogical and heroic stories, as was already pointed out by the Danish researcher Arthur Christensen, who gathered numerous examples from the Indo-European world. Christensen thinks that the three-brother formula out of the family groupings mentioned above was borrowed from fairy tales. J. de Vries rejects this opinion on the basis of findings on the Indo-European tripartite system and its mythological significance, findings of the science on religion which were new at the time. Since in myths the motive of three brothers, out of which the youngest one has extraordinary qualities (and thanks to them succeeds his father), is so frequent and can be explained by the Indo-European tripartite system which has its roots in religion, J. de Vries is most probably right. However, this does not mean that the fairy tale character of the third brother has not been shaped by other influences as well. The fact that the two older fairy-tale brothers are usually bad guys - as are the two older sisters in stories with three sisters - could indicate that the starting position of the fairy tale hero, who is supposed to be dumb, slovenly, lazy or otherwise marked, only highlights the bad luck which seems to be his lot at the beginning. This might point to a similarity with Cinderella and other fairy tale heroines who start at the bottom as downtrodden and unattractive only to experience a complete metamorphosis at the end of the tale, when they are spiritually reborn and mature as persons. The two older brothers, unchosen and unfit for a lofty position, are being punished for trying to reach something only the third brother was chosen for.

In the field of property law, the motive which usually appears in the narrative type AaTh 330 is also interesting. A blacksmith who wants to make it to heaven throws his coat into it and sits on it. He quotes the rule that nobody can throw him out although he is trespassing since he is sitting on his property. In this ruse the blacksmith quotes a practice which was actually accepted in Slovenian common law. Folk story-telling often mentions arguments between neighbors in drawing boundary lines. How sensitive people were where property was concerned is obvious in folk tales and stories, in which every land thief gets punished - if not sooner, then in the other world. In fact neighbors usually settled their disputes alone according to the so-called 'neighborly law'. Nevertheless, most of the suits farmers brought to court dealt with land.

In fairy tales and stories we quite often come across matters touching on civil law. However, it is difficult to evaluate them from a legal point of view. Fairy tales mostly portray the helplessness of the downtrodden, people who in righteous anger condemn the abuse of power by the privileged classes and the unfair social system in general. The almost boundless power enjoyed by stepmothers in fairy tales cannot be explained by a matriarchal system, since it is a moral and ethical issue. From a legal point of view it can only be said that fairy tales disclose no social sanctions which could prevent family violence or mistreatment of children, especially stepchildren. However, the hypothesis that the stepmother in these fairy tale plots represents a social institution is not without foundation. Meletinski's argument that this is a violation of endogamy seems quite convincing. The stepmother is a woman who has come from a foreign clan and as such is hostile (see comment 14).

A contract - be it a contract for the sale of a yet unborn child, or a contract for the sale of one's soul, or a work or building contract - is in fairy tales and stories most often signed by blood. However, it becomes invalid if one of the concerned parties succeeds to snatch the document. This quite agrees with the layman's assumption that one cannot prove the truth if he has no written proof.

Certain local peculiarities are apparent especially in the passages which depict legal situations which still existed during the narrator's life or just before it. Especially in fairy tales from

Bela krajina we can find traces of the time when accounts were still settled by blood feud. Some reflections of fair law are also quite realistically depicted - such as the payment of fair taxes, taxes for stands and taxes on purchased cattle. An example of how customs and fairy tale elements intertwine is the sale of the son that was transformed into an animal in the fairy tale "The Magician and his Pupil" (AaTh 325). When at a fair the buyer and the seller had made a deal, it was - and somewhere still is the custom - for the seller to hold a rein in the palm that the buyer was supposed to clap as a sign a deal has been struck. Once they had clapped each other's palm, the buyer took the rein. In this custom the rein has a symbolic meaning. It represents having control and power over somebody. That's why in the fairy tale the wizard's student had to warn his father not to hand over the rope after selling him at the fair in the form of an animal. In the fairy tale the rein is not just a symbol as it is in the custom; with it the wizard would actually regain control over his student.

Passages in which the plot obviously contradicts reality show that fairy tales are not to be trusted. For example, in one of the variants of the fairy tale motive K 842, a scene in which villagers catch and throw a cheating joker into a sack takes place at a fair, a violation of legal rules. During a fair "fair peace" was in effect, which meant that everybody had to refrain from settling disputes by force.

Criminal law is relatively frequently present in fairy tales. Sometimes the punishment meted out to the culprit is the very same he has pronounced for himself in the belief nobody knows about his crime. The offender often gets the same punishment he had intended for his adversary. In Slovenian fairy tales the most frequent punishment for serious crime is death by hanging.

Some very popular narrative motives also include legal elements. For example, in the fairy tale "The Rescued Princess" (AaTh 506) appears the frequent Q 271.1 motive, which deals with punishment for debtors. In this fairy tale type, the hero comes on his journey across a dead man lying naked, wearing only a loin cloth, a sign that his property has been seized. Because of his unpaid debts, creditors deny him burial. In light of the belief that the soul is saved from torment only once earthly debts have been settled and the body has been buried, by paying back the deceased's debts the king's servant has saved him from an unusually cruel punishment.

In fairy tales and stories we sometimes come across the motive in which the last wish of the condemned is fulfilled (see comment 30). The last wish, the right of the condemned to his last words, is taken for granted in real life, though the condemned is seldom actually asked about it. However, in Slovenia the practice of granting a last wish - a minor one, of course - to the condemned just before the execution of the death sentence, though not required by law, is still known today.